

УДК 336.22:332.14

Н. Ногінова

ПОДАТКОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ДОСЯГНЕННЯ І ПРОРАХУНКИ

Розкрито роль податків та системи оподаткування в соціально-економічному житті суспільства. Розглянуто особливості податкової системи України та обґрунтовано необхідність перегляду проблеми формування державних доходів у сучасних економічних умовах. Розкрито основні переваги і недоліки податкового законодавства із прийняттям нового Податкового кодексу України. Розроблено рекомендації щодо реформування вітчизняної податкової системи в контексті інтеграції України у світовий економічний простір.

Ключові слова: податки, податкова система, податкова реформа, Податковий кодекс, напрями податкової політики.

Податки є однією з найскладніших фінансових категорій і впливають на всі аспекти суспільного життя. Сутність податків наділена внутрішньою суперечливістю. З одного боку, податки є підґрунтям існування держави, мірилом її можливостей у світовому економічному просторі, а з іншого – причиною соціально-економічних потрясінь, адже сплата податків зачіпає інтереси кожної особистості. Основним завданням держави у цьому контексті має стати розроблення і формування такої податкової системи, яка б оптимально збалансовувала інтереси усіх учасників податкового процесу.

Із проголошенням у 1991 р. державної незалежності в Україні виникла необхідність формування та інтенсивного розвитку нової системи оподаткування, що відповідала б вимогам ринкової економіки. Сформована на сьогодні податкова система суттєво відрізняється від тієї, що існувала в командно-адміністративній економіці, однак своїм корінням все-таки сягає системи доходів державного бюджету колишнього СРСР. Сучасна податкова система України визнана однією з найбільш громіздких і найменш ефективних у світі. Ринкове реформування економіки супроводжувалося неодноразовими спробами удосконалити податкову систему шляхом прийняття окремих законодавчих актів, що були недостатньо адекватними стану економіки, характерними рисами яких є неузгодженість окремих норм, наявність значних обсягів тіньових оборотів. З огляду на це, виникло усвідомлення необхідності перегляду проблеми формування державних доходів у нових економічних умовах.

Проблема побудови податкової системи в нестабільних умовах перехідної економіки розглядалася багатьма українськими вченими, однак інтерес до неї досі зростає. Вагомий внесок у вирішення теоретичних та методологічних аспектів проблематики здійснено О. Василюком, П. Мельником, В. Федосовим та іншими науковцями. Ними ж було детально і ґрунтовно висвітлено як загальні, так і конкретні аспекти функціонування податкових систем. Однак запропоновані ними шляхи вирішення проблем не мають єдиного підходу. Зазначене є підставою для проведення подальших досліджень у згаданому напрямку.

Мета статті – аналіз та визначення основних напрямів вдосконалення податкової системи України в контексті європейської інтеграції.

Податкова система України та механізм адміністрування податків є одним із найвагоміших дестимуляторів розвитку вітчизняного підприємництва. Існуюча податкова система не тільки не заохочувала, а в ряді випадків прямо перешкоджала зусиллям підприємств щодо розвитку виробництва і підвищення його рентабельності та суперечила цілям економічного розвитку держави. Багато вітчизняних підприємств “пішли у тінь” тільки через те, що не бажали платити податків, адже вважали їх надто великими, несправедливими, і стверджували, що сума цих податків не відповідає тій корисності, котра отримується від держави. Закони, котрі регламентували податкову систему в державі, постійно змінювалися та нерідко приймалися відповідно до поточних потреб у фінансуванні доходної частини бюджету. Це позбавило підприємства можливостей не лише перспективного планування своєї діяльності, а й оперативного, що серйозно гальмувало розвиток економіки [1].

У 2010 р. за рейтингом простоти і зручності податкових систем Paying Taxes, підготовленому Світовим банком спільно з Price Waterhouse Coopers, Україна посіла 181 сходинку із 183, залишивши позаду лише Венесуелу та Білорусь. Виявилося, що середньостатистичне українське підприємство сплачувало по 174 податків і платежів у рік, а це стало найгіршим показником у світі (для порівняння: у Франції, Латвії та Китаї для підприємців на той час існувало 7 платежів, у Швеції – 2, в Аргентині, Данії, Канаді – 9). На ведення, підготовку і сплату податків та зборів підприємці витрачали майже 736 годин у рік і за цим показником Україна була на 175 місці [2]. За рівнем податкового навантаження наша держава посідала 149 місце у світі. Виявилося, що на сплату податків легально працюючі підприємці витрачали більше половини прибутку – 57,2%. Така ситуація загрожувала стагнацією вітчизняної економіки.

Для подолання усіх недоліків податкового законодавства 2 грудня 2010 р. було прийнято новий Податковий кодекс України, який набрав чинності 1 січня 2011 р. [3]. Метою прийняття Податкового кодексу визначено зниження рівня тіньової економіки, безпрецедентного масштабу корупції, зниження ставок податків, скорочення податкової звітності, що повинно було призвести до підвищення рівня добровільної сплати податків та збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Кодекс 2010 р. анулював усі раніше ухвалені закони щодо оподаткування, а його прийняття внесло деякий позитив стосовно більш збалансованих прав платників податків і держави. Відтак у рейтингу Doing Business 2013 за субіндексом “Сплата податків” Україна не лише покращила власну позицію на 18 пунктів, а й потрапила до десятки найбільших реформаторів цієї сфери. Окрім того, вона увійшла до списку країн-лідерів зростання у рейтингу серед країн СНД на ряду із Вірменією, а також скоротила на 9 позицій своє відставання від Російської Федерації, яка зайняла 112 місце у рейтингу Doing business 2013.

Завдяки прийняттю ряду положень нового Податкового кодексу і Закону України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” та інших нормативних актів, кількість податкових платежів було зменшено до 28. Крім того, завдяки створенню можливостей для малих і середніх підприємств подавати декларацію в електронній формі, тривалість процесу сплати податків була скорочена на 245 годин – до 491 години на рік. Позитивним моментом для вітчизняного підприємництва стало поступове зниження податкового навантаження. Так, згідно із пунктом 10 підрозділу 4 “Перехідних положень” Податкового кодексу України, ставка податку на прибуток підприємств із 1 квітня 2011 р. була знижена з 25% до 23%, із 1 січня

2012 р. – до 21%, з 1 січня 2013 р. – до 19%, а із 2014 р. – до 16%. Як наслідок, відповідно до даних Doing Business, середньозважена ставка оподаткування підприємств скоротилася до 55,4% проти 57,1% (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг субіндексу податкової системи в Україні та інших країнах світу [4]

Країна	Платежі (кількість)	Час (кількість годин на рік)	Середньозважена ставка оподаткування, %	Місце у рейтингу
Україна	28	491	55,4	165
Росія	7	177	54,1	64
Польща	18	286	43,8	114
Грузія	5	280	16,5	33
Латвія	7	264	36,6	52
Німеччина	9	207	46,8	72
Білорусь	10	338	60,7	129
США	11	175	46,7	69

Український бізнес побоювався, що з прийняттям Податкового кодексу в державі буде скасовано спрощену систему оподаткування малого підприємництва, як це пропонували зробити деякі фахівці. Та Кодекс не лише зберіг, але й вдосконалив її – в ньому передбачено розширення кола суб'єктів малого підприємництва, які можуть застосовувати спрощену систему оподаткування.

Позитивними новаціями Податкового кодексу стали також:

– запровадження “автоматичного” відшкодування ПДВ сумлінним платникам податків;

– створення Єдиного реєстру податкових накладних;

– запровадження податкових канікул для малих підприємств до кінця 2015 р.;

– уніфікація та спрощення правил оподаткування;

– взаємна відповідальність підприємництва та уряду.

Однак, проаналізувавши зміст норм Податкового кодексу, важко не помітити низки недоліків. Податкове законодавство продовжує залишатися надто важким для бізнесу, особливо малого та середнього і, за оцінками експертів, не сприяє залученню інвестицій та веденню бізнесу 61% підприємств [5]. За даними опитування підприємців, здійсненого керівними органами Федерації роботодавців України, високе податкове навантаження займає п'яте місце з-поміж усієї сукупності факторів, що перешкоджають розвитку підприємництва в Україні (7,28 балів за 8-ми бальною шкалою), труднощі адміністрування податків – шосте (7,07), а зміст норм Податкового кодексу – 14 (5,91) [6].

Однією із головних проблем Податкового кодексу є збільшення повноважень контролюючих органів, які мають право проводити перевірку у будь-який час і вимагати від підприємців інвентаризації активів та здійснення контрольних закупівель. Введено таку норму, як податковий арешт і податкова реалізація майна. Під час перевірки податковий орган може на 96 год. накласти арешт на майно. Такий арешт забезпечується без суду і тільки після закінчення визначеного терміну податківці мусять звертатися до судових органів на продовження арешту. Для великих і середніх підприємств введено камеральні перевірки без повідомлення і без дозволу начальника податкової інспекції.

Це означає, що податковий інспектор має право за документами проводити оперативну камеральну перевірку і нараховувати штрафні санкції. Одним із недоліків податкового законодавства є застосування штрафних санкцій до платників податків, які звітують по ПДФО та при здійсненні арифметичних й механічних помилок. За це порушення вперше штрафна санкція становить – 510 грн, при повторному порушенні протягом трьох років – 1020 грн. Вважаємо, що застосування таких норм не лише ускладнює роботу українського бізнесу і стримує динаміку економічного розвитку, а й сприяє корупційним проявам.

Законотворці в один голос твердять, що Податковий кодекс України суттєво полегшив роботу підприємницького сектора, знизивши рівень податкового навантаження на них. Однак експерти зазначають, що показово зменшуючи кількість податків, уряд “витіснив” ті з них, які фактично не створювали тиску на економіку, а лише розподіляли кошти на підтримку окремих сфер. Певну частину обов’язкових платежів було просто перейменовано, і зміна назви спричинила лише зміну порядку подання звітності та сплати коштів. Сутність податкових платежів має плата за ліцензії, реєстраційний збір за проведення державної реєстрації, збір на соціально-економічну компенсацію ризику населення, яке проживає на території зони спостереження, держмито, єдиний збір, що справляється на державному кордоні, та збір до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [7].

Ще одним недоліком податкової системи України є необґрунтоване надання податкових пільг. Нераціональне їх використання створює конкурентні переваги для окремих фізичних чи юридичних осіб, порушуючи принцип рівності й справедливості оподаткування [8], стимулює розвиток тіньової економіки, масштаби якої, за оцінками експертів, сягають 40 – 50% обсягу ВВП [9]. Найбільшу частку у загальному обсязі податкових пільг має ПДВ і податок на прибуток, втрати від котрих лише у 2011 р. становили 12 952 918,9 тис. грн і 945 083 тис. грн відповідно. Особливості пільгової системи оподаткування України в тому, що у нас, на відміну від європейських держав, простежується стійка тенденція пільг щодо безстрокового вилучення з оподаткування окремих видів діяльності (галузей). У світі граничний термін дії податкової пільги коливається в межах 3 – 5 років. У країнах ЄС пільги надаються винятково прибутковим фірмам у формі податкового кредиту на зазначений термін [10]. Вважається, що при меншому терміні застосування система стимулів, створена пільгами, виявляється ще не задіяною повною мірою, а при більшому – виникають можливості для зловживання та корупції [11]. Вважаємо, що альтернативу податковим пільгам в Україні можуть скласти диференційовані ставки оподаткування за умови збереження принципів рівності та справедливості бюджетно-податкової системи.

Отже, на сьогодні Податковий кодекс недосконалий, не відповідає вимогам сучасності, не враховує вимоги платників податків, здебільшого є на стороні податківців. Дослідженнями Європейської бізнес-асоціації було виявлено, що 11% підприємств бажають змінити Податковий кодекс, а 4,5% рекомендують дотримуватися норм законодавства з паралельним введенням індивідуальної відповідальності за неправомірні дії інспекторів [12]. Фіскальний механізм необхідно реформувати у напрямі забезпечення сприятливих умов для ведення бізнесу та залучення інвестицій шляхом побудови стимулювальної податкової системи. З цією метою пропонуємо забезпечити:

- наближення податкового права до норм і стандартів податкового права ЄС;
- зниження податкового тягаря на економіку;

- підвищення публічності і прозорості діяльності органів податкової служби і перегляд їх прав;
- посилення регулюючого впливу податкової системи через впровадження ефективних податкових інструментів стимулювання пріоритетних сфер діяльності (аграрного сектора, інноваційної діяльності, енергозбереження тощо);
- підвищення фіскальної ефективності податків за рахунок оптимізації податкових пільг;
- рівність усіх господарюючих суб'єктів шляхом встановлення однакових прав і обов'язків щодо сплати податків.

Неабияка роль на сучасному етапі розвитку Української економіки повинна відводитися системі податкових стимулів для новостворених підприємств та підприємств, що працюють за пріоритетними напрямками. Вважаємо за доцільне з цією метою передбачити для таких підприємств податкові кредити або занижені ставки оподаткування та застосовувати амортизаційну пільгу на прибуток. Така політика забезпечить зростання сукупних податкових надходжень до бюджету і цільових фондів, адже податкові надходження від збільшення ділової активності лише зростатимуть. Реформи потрібно впроваджувати поступово та зважати на позитивний світовий досвід, що дозволить Україні гармонізувати свою податкову систему та успішно інтегруватися у світовий економічний простір.

Висновки

Сучасний процес реформування податкової системи України є незавершеним. Регулювання сучасних економічних відносин у державі потребує гнучкої податкової політики, яка дала б змогу оптимально пов'язати інтереси держави з інтересами суспільства. Виходячи з дослідження сутності проблем і стратегічних цілей реформування податкової політики України, виникає необхідність удосконалення податкової політики України за такими напрямками: підвищення ефективності системи адміністрування податків; вдосконалення законодавчого забезпечення податкової системи; детінізація економіки та боротьба з корупцією; реформування спрощеної системи; зниження рівня податкового навантаження тощо. Реалізація зазначених заходів сприятиме розширенню податкової бази та забезпечить вихід України на траєкторію сталого розвитку.

Література

1. Жидовська Н. Аналіз проблем та напрямки вдосконалення обліку податкових надходжень в Україні [Електронний ресурс] / Н. Жидовська. — Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2013_04_18_19_kampodilsk/sekcija_3_2013_04_18_19/analiz_problem_ta_naprjami_vdoskonalennja_obliku_podatkovikh_nadkhozhen_v_ukrajini/23-
2. Paying Taxes 2010 [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.jhtml>.
3. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Doing business 2013 [Text]. — [S. p. : s. n.], 2013. — 270 p.
5. Українська податкова система продовжує погіршуватись – ЕВА [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2013/06/14/379946>.
6. Результати опитування “Фактори, що перешкоджають розвитку бізнесу в Україні” делегатів VII з’їзду Федерації роботодавців України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ua.fru.org.ua/about/dokumenty/rezultati-opituvannya-faktori/>.

7. Молдаван О. Податки і збори: менше не завжди краще / О. Молдаван // Економічна правда [Текст]. — 2010. — 15 листоп.

8. Турянський Ю. І. Класифікація та види податкових пільг / Ю. І. Турянський, Н. М. Коломійчук, П. П. Гаврилко // Науковий вісник НЛТУ України [Текст]. — 2011. — Вип. 21.9. — С. 272—276.

9. Єфименко Т. І. Основні напрямки трансформації податкової системи в Україні / Т. І. Єфименко // Фінанси України [Текст]. — 2007. — № 9. — С. 1—9.

10. Мельник П. В. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи [Текст] / П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, З. С. Варналій [та ін.] ; за ред. З. С. Варналія. — К. : Знання України, 2008. — 675 с.

11. Цимбалюк А. В. Оцінка ефективності пільгового оподаткування в Україні [Електронний ресурс] / А. В. Цимбалюк. — Режим доступу : <http://ndi-fp.asta.edu.ua/thesis/121>.

12. Українська податкова система продовжує погіршуватись...

N. Nohinova

TAX REFORM IN UKRAINE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

The role of taxes and taxation system in the socio-economic life of society is revealed. The features of the tax system of Ukraine are considered and the necessity of reviewing the problem of forming government revenue in the current economic conditions is substantiated. The basic advantages and disadvantages of tax legislation with the adoption of the new Tax Code of Ukraine are revealed. The recommendations for the reform of the national tax system in the context of Ukraine's integration into the world economic space are made.

Key words: taxes, tax system, tax reform, Tax Code, directions of tax policy.